

Architectuur en steden

Gijs Vorstman

Het zal niet voor iedereen vanzelfsprekend zijn dat onder het vrij moderne begrip Cultureel Erfgoed ook het behoud van de samenhang tussen het architecturaal ontwerp en de stadsplanning, zeg maar stedenbouw, van grote waarde kan zijn. Het fenomeen Monument als een gebouw dat qua ontwerp en beeld een weergave is van onze historische woonomgeving, is al een vertrouwd begrip. De stedenbouwkundige inpassing is dat veel minder. Onderstaand artikel is een pleidooi om drie wijken in Bussum-Zuid in hun stedenbouwkundige structuur en architectonische invulling te behouden voor de komende generaties. De nadruk zal daarbij komen te liggen op de samenhang tussen stadsontwerp en architectuur in dat deel van Bussum waar minder of zelfs nauwelijks sprake is van monumentale, vrijstaande bouwwerken c.q. gebouwen dan in de rest van de gemeente.

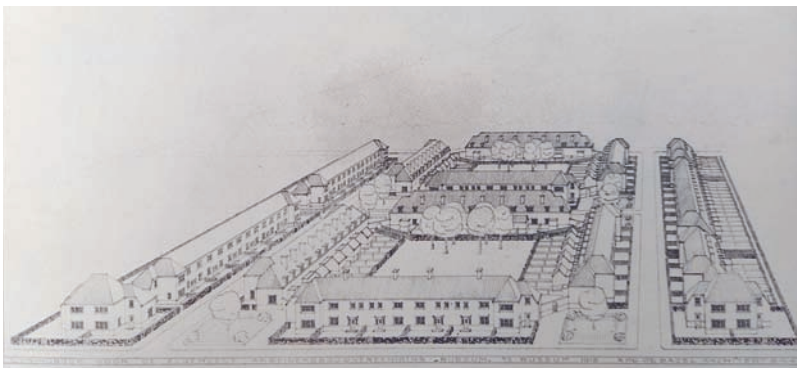
Complex arbeiderswoningen Huizerweg/Voormeulenweg, gebouwd door de Algemeene Arbeiders Bouwvereniging Bussum (AABB), 1913-1920

De aandacht gaat uit naar drie delen van dit deel van Bussum. Allereerst de Godelindebuurt, ingesloten door de Huizerweg, de Amersfoortsestraatweg, de Ceintuurbaan en de H.A. Lorentzweg, dan de buurt aan weerszijden van de Koekoeklaan (Oostereng) en ten slotte de aan de westzijde van de Groene Long gelegen buurt rondom het Prinses Margrietplantsoen (Westereng). De Godelindebuurt is deels ontworpen en gebouwd tussen 1920 en 1940, deels in de jaren vijftig. De twee andere buurten zijn van de jaren vijftig en later, tot 1970.

De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) heeft aan de reeks erkende en beschreven vooroorlogse stijlperiodes

er twee van na de oorlog toegevoegd: de Wederopbouwperiode (1940-1965) en de Post-65-periode (1965-1990). Reden temeer om aan de drie genoemde wijken, die in die periodes zijn ontstaan, aandacht te besteden.

De bedoeling van dit artikel is de verschillende stijlperiodes in de stedenbouwkundige context te benoemen om op grond daarvan ook een oordeel te kunnen afleiden over een al of niet monumentale status, nu of in de nabije toekomst. Dat is niet zo eenvoudig, gelet op de aanwezigheid van enerzijds historiserende bouwstijlen, zoals Neoclassicisme, Jugendstil, Amsterdamse School, en anderzijds moderne stijlen als Expressionisme en Functionalisme. Vaak zijn de verschillende uitingen van die stijlen in de drie buurten niet eenduidig, maar hebben de ontwerpers in hun gevelontwerp eigen toevoegingen toegepast die soms weer terugvallen op andere stijlen. Dit kan ook een van de beoordelingscriteria zijn: hoe zuiver, naar eenheid strevend, is het gevelontwerp, al of niet refererend aan een (historische) bouwstijl.

bouw in Bussum-Zuid

Middenstandswoningen aan de Korte Godelindestraat

De Godelindebuurt

Deze buurt illustreert een belangrijke fase in de geschiedenis van de woningbouw in Nederland. In het kader van de Woningwet van 1902 werd de sociale woningbouw gestimuleerd door zowel particuliere bouwers als door corporaties. Maar particulieren waren uit op winstbejag en dat was voor de volkshuisvesting geen goede situatie. Die was immers bedoeld om arbeidersgezinnen met een laag inkomen een gezonde huisvesting tegen een zo laag mogelijke prijs te bieden. In de grote steden, waar de woningnood hoog was, kregen de stadsuitbreidingen deels vorm door hoogbouw in gesloten bouwblokken. Dat was geen optie voor de dorpen die wilden uitbreiden. Uitbreidingen moesten aansluiten op de al bestaande lage (dorps)bebouwing en op de natuurlijke randomgeving.

De Godelindebuurt is in aanleg ontworpen door architect K.P.C. de Bazel. Hij was, net als Berlage, een zogenoemde *Gesamtkünstler*: hij ontwierp niet alleen het stedenbouwkundige plan, maar ook

de architectonische invulling. In sommige projecten, zoals het Stadsarchief Amsterdam aan de Vijzelstraat ontwierp hij zelfs de (gebouwde) inrichting, het interieur, de meubels en de verlichting.

De Bazel hield in zijn ontwerp rondom bijvoorbeeld het Zaandammerplein (1919) en het Van Beuningenplein (1914-1918) in Amsterdam West met gesloten bouwblokken met terugliggende hoeken, rekening met de stedelijke bebouwing. Zijn ontwerp in dezelfde periode van de Godelindebuurt

Arbeiderswoningen aan de K.P.C. de Bazelstraat

is meer open, zonder hoekbebouwing en bestaat uit eengezinswoningen in een of twee lagen met kap. In zijn gevelontwerpen zijn nog duidelijke stijlelementen van de Amsterdamse School aanwezig, zoals siermetselwerk, ronde erkers en raam- en dakvormen. Door het toepassen van dezelfde steensoorten, voegwerken en dakpannen is er sprake van een grote harmonie in de verschillende woningtypen, van twee-en-meer-onder-één-kap tot rijtjeswoningen.

Eigenlijk bestaat de Godelindebuurt uit twee delen. Het deel tussen de K.P.C. de Bazelstraat en de Keizer Ottostraat is grotendeels door De Bazel ontworpen dan wel naar zijn ideeën uitgevoerd. Het zijn aaneengeschaalde arbeiderswoningen, zoals de gemeente wenste, en wat ruimere middenstandswoningen. Het oostelijk daarvan gelegen deel, Plan Gooioord, is ontworpen door een medewerker van De Bazel, Jan Wilke, en bestaat uit twee- respectievelijk drie-onder-één kapwoningen die voor particuliere eigenaren zijn gebouwd, aanvankelijk tegen de zin van de gemeente. In deze twee buurten zijn nog weinig ingrepen gepleegd die de stedenbouwkundige en architectonische kwaliteit hebben aangetast. De Bloemenbuurt tussen de Kamerlingh Onnesweg en de Ceintuurbaan heeft het karakter van gemengde bebouwing, deels

**Oostereng, Koekoek-
laan richting Aagje
Dekenlaan, periode
1964/1970-2003.
Rechts de Fonteinmavo**

voor, deels na de Tweede Wereldoorlog gebouwd, deels in de Wederopbouwperiode 1945-1965.

Omdat sinds 2012 door het Rijk geen beschermde dorpsgezichten meer worden aangewezen, is het raadzaam het historisch belang van deze wijk door andere beschermende maatregelen te waarborgen, bijvoorbeeld door middel van goed omschreven criteria in de welstandsnota.

Bussum-Zuid

Ter weerszijden van De Groene Long liggen de wijken Oostereng en Westereng. Ook deze wijken zijn voor een groot deel (Oostereng) of helemaal (Westereng) in de Wederopbouwperiode ontstaan. Kenmerkend voor deze periode zijn nieuwe, meer open verkavelingspatronen met meer ruimte voor groen en bredere straten en parkeerruimte, vanwege de snelle groei van het gemotoriseerde verkeer.

De Oostereng

De Oostereng heeft geen bijzondere stedenbouwkundige structuur, maar is ruim opgezet. Ze grenst aan het oorspronkelijk militaire terrein rond de Kolonel Palmkazerne en aan de Bussummerheide. De invulling geschiedde tussen 1959 en 1970. De hoofdas is de Koekoeklaan, met een

breed en groen profiel tussen het winkelcentrum aan de zijde van de Groene Long en de Amersfoortsestraatweg. Het is een fijne woonomgeving met bijna alles wat een woongemeenschap nodig heeft: een ruim aanbod aan woningtypes, van villa's tot flats, winkels, scholen, sociale voorzieningen en een kerk. De heide als uitloop en wandel- en fietsgebied is dichtbij.

De wijk heeft een aantal opmerkelijke gebouwen die

een Nederlands-Indische of Indonesische achtergrond. Dit is een monumentwaardig gebouw. Niet alleen vanwege de ligging en de bouwstijl, maar ook vanwege de geschiedenis van de bewoners.

Langs de Amersfoortsestraatweg liggen ten slotte nog enkele gebouwen uit eerdere stijlperiodes, bijvoorbeeld het gebouw van Fysiotherapie OTC op de hoek van de Koe-

Voormalig kantoor van de Bondsspaarbank, Koekoeklaan 2, 1961 (foto A. van de Koppel, 2024)

koeklaan. Dit werd in 1935 gebouwd als Katholiek Militair Tehuis De Palmpit, naar een ontwerp van de Bussumse architect C.J. Kruisweg.

De Westereng

De Westereng, aan de zuidwestzijde van de Groene Long is in de periode 1948-1966 voltooid en mag zeker tot de Wederopbouwperiode 1940-1965 gerekend worden.

Een van de meest markante woningcomplexen in deze buurt is het ensemble van de zogenoemde Airey-woningen aan de Jan Bottemastraat. Dit, door de Engelse systeembouwer ing. Sir Edwin Airey (1879-1955) uitgedacht bouwsysteem met gepre-

Airey-woningen aan de Jan Bottemastraat, 1950

een duidelijk beeld geven van de verschillende, elkaar snel opvolgende stijlperiodes in de periode 1950-1970. Allereerst de Verlosserkerk (1957, Delftse School of traditionalisme) aan de H. A. Lorentzweg en het begin van de Koekoeklaan, met daar tegenover het voormalige kantoor van de Bondsspaarbank met dienstwoning en verdiepte garage (1961, Modernisme/Nieuwe Bouwen).

Beide gebouwen zijn als het ware twee poortwachters bij de westelijke toegang tot deze wijk. De plastische architectuur van de kerk staat in schrille tegenstelling tot het functionalisme van de witte gevels van het ensemble van vier villa's aan de Lorentzweg met op de hoek het voormalige kantoor en dienstwoning van de Rabo-bank, met als opvallend detail de later op beide garagedeuren aangebrachte De Stijl-motieven in de kleurstelling: rood, blauw en okergeel met zwarte kaders.

Aan het einde van de Ceintuurbaan, in de noordpunt van de Oostereng staat een ander opmerkelijk gebouw: Huize Patria (aanvankelijk Joods bejaardencentrum, geopend in 1972). In 1997 betrok de zorginstelling Nusantara het gebouw als verzorgingshuis voor ouderen met

**T.B. Huurmanlaan bij
de Jan Bottemastraat**

fabriceerde vloer-, dak- en gevelelementen, is in Engeland en Nederland in de Wederopbouwperiode op ruime schaal toegepast. Een prima oplossing voor de toen zeer nijpende woningnood! De Nederlandse bouwer was de Nederlandse Maatschappij voor Volkshuisvesting (Nemavo), architecten waren onder anderen Berghoef (Aalsmeer), Zwiers (Amsterdam) en Klarenbeek (Wageningen). Mooie voorbeelden zijn ook te vinden in Amsterdam (Slotermeer en Watergraafsmeer), Zwolle en Nijmegen.

Het is heel belangrijk een dergelijk (recent gerenoveerd) ensemble uit die periode in Bussum te hebben.

De wijk heeft eveneens een ruim voorzieningenniveau: winkels, scholen, verzorgingscentrum, het station Bussum-Zuid met een mooi parkje met fontein als overgangsbied en de nabijgelegen heide. Net als voor de twee andere delen, fungeert de Ceintuurbaan als snelle verbinding naar het rail- en hoofdverkeersnet.

De stedenbouwkundige uitleg is helder, met het open, groen en centraal gelegen Prinses Margrietplantsoen. Het plan is strak vormgegeven met als bijzonder straatbeeld de oplopende Versteeghstraat waardoor ook duidelijk is dat deze uitbreiding van het dorp Bussum tegen de uitloop van de

Utrechtse heuvelrug is gebouwd.

Dit is ook een bijzondere reden voor het behoud van monumentale, in dit geval vooral stedenbouwkundige waarden. Er zijn helaas niet veel gebouwen met een monumentale, architectonische kwaliteit, maar dat doet niets af aan de stedenbouwkundige kwaliteit. Het stedenbouwkundige ontwerp grijpt voor een deel terug op de hofjesstructuur, die teruggrijpt op de jaren dertig.

Dat geeft een rustige woonomgeving met kleinschalige groenvoorziening voor jonge kinderen. Dat geldt voor alle drie beschreven wijken, die daardoor gekenmerkt worden door een hoge kwaliteit van wonen en werken.

Tot slot

De hierboven beschreven woonwijken in Bussum-Zuid zijn van groot belang om in hun stedenbouwkundige opzet en de inmiddels erkende historische, deels vóóroorlogse bouwstijlen, met kwalitatief goede woningen te behouden en te waken voor groot-schalige infrastructurele voorzieningen.

Er zal zorgvuldig overwogen moeten worden op welke wijze vernieuwing en uitbreiding van de woningvoorraad ingepast kan worden in de huidige stedenbouwkundige structuur.